

Der er intet let ved e-bøger

E-bogsjunglen er et vildnis af brugsmodeller og formater, og brugerne er ikke nødvendigvis hastigt med på vognen. Men udviklingen går vanvittigt hurtigt, og meget tyder på, at bibliotekerne på flere niveauer har en fælles opgave.

Af Christian B. Knudsen, Det Kongelige Bibliotek cbk@kb.dk

Creative Commons: www.flickr.com/photos/carbonnyc/.jpg

Et væld af e-bogslæsere er på markedet.

lad os begynde med at slå en ting fast. Der er intet let ved e-bøger. Det er svært at skelne mellem de fysiske enheder (e-læserne) og de bøger, der læses på dem. Ingen ved, hvor mange forskellige læseapparater, der er på markedet – der er 24 modeller alene, der understøtter Adobes software, og mindst lige så mange blev introduceret på det internationale Consumer Electronics Show i Las Vegas i januar. Og så er der alle de andre. Vi udsættes for alskens forvirrende forretningsmodeller, med alt fra ubegrænset download, kopiering og print, til komplicerede indlogningsprocedurer, installation af særlig software og filer der ikke kan åbnes efter 8 dage.

Det forkromede overblik...

På Københavns Universitets Biblioteks- og Informationsservice (KUBIS) har undertegnede tjansen med at koordinere indsatsen omkring e-bøgerne. Og jeg har opgivet at have et forkromet overblik over noget som helst. De barske realiteter er, at næppe nogen andre i landet har det.

E-bøger har i en eller anden form været på banen siden 70'erne. Verden er rutinemæssigt cirka hvert tiende år blevet lovet at "nu kommer e-bøgerne". Og indtil videre er den blevet skuffet hver gang.

Med Amazons introduktion af Kindlen i efteråret 2007 ser det dog nu ud til, at det bliver en realitet.

På den baggrund må det forventes, at i hvert fald universitetsbibliotekerne inden 20 år helt har erstattet indkøb af trykte bøger med elektroniske udgaver. De strategiske valg bibliotekerne træffer har langtrækkende virkninger, og må nødvendigvis ske på et ufuldstændigt grundlag. I det følgende opridses dele af de aktuelle forhold, og samtidig gives et personlige bud på, hvad udgangspunktet for universitetsbibliotekernes ageren bør være.

Et væld af nye modeller

De fysiske e-bogslæsere, læseapparaterne, har de sidste 3 år været domineret af modeller baseret på e-linkteknologien. En skærmtypen der bruger meget lidt strøm, og som giver en uovertruffen læseoplevelse. Apparaterne har været dyre og kun bruges til at læse bøger på. Men efter Kindlens introduktion er et væld af forskellige modeller kommet på markedet. De seneste måneder har ryterne løbet om nye skærmtypen, og helt nye koncepter, som Apples iPad, en tablet-pc, er kommet på banen. Samtidig udgør "smarte" mobiltelefoner et hastigt voksende marked.

Bibliotekerne har ikke gjort meget på hardware-fronten. Undtagelsen er KUBIS, der siden 1. april 2009 har stillet 26 Sony e-bogslæsere til brugerens rådighed, med stor succes og pæne tilbagemeldinger (se faktaboks). Det blev også afsløret, at der er god plads til forbedringer af hardwaren [1].

FAKTA

Brugernes bedømmelse af KUBIS udlån af e-bogslæsere, på en skala fra 1-5. En samlet evalueringsrapport offentliggøres på e-bog.kb.dk.

Parameter	Bedømmelse
Hvor let er det at overføre bøger?	3,7
Er e-bogslæseren let at betjene?	3,9
Er den en hjælp i studierne?	2,5
Har den givet dig større lyst til at læse e-bøger?	3,4
Generel tilfredshed	4,1

Selv på kort sigt, kan det næppe være universitetsbibliotekernes opgave at udlåne hardware. Men samspillet mellem de fysiske læseapparater, teksten i bøgerne og ikke mindst brugeren, er vigtig at forstå. Alternativet er at halse efter brugernes krav og ønsker, de tekniske muligheder og forlade sig på leverandørernes gode vilje.

Formatkrigen

Samspillet mellem indholdet (teksten) og e-bogslæseren (hardwaren) er komplekst og afhænger af, hvilket format teksten leveres i. Formaterne er lettere at overskue end hardwaren, da der i praksis kun er tre udbredte formater: Amazons proprietære AZW-format, Adobes PDF-format, der næppe behøver yderligere introduktion, og den nye standard ePub, der bl.a. understøttes af Google, Sony og Apple.

Universitetsbibliotekerne kan vælge at se bort fra Amazons format. Det er trods alt rettet mod de private bogkøbere. Det vil dog være farligt. Amazon er i forvejen storleverandør af lærebøger til danske studerende og udbredes deres format og e-bogslæsere blandt studerende, kan der let opstå krav om at bibliotekerne understøtter formatet – et format der på ingen måde er velegnet til biblioteksformål.

Samtidig illustrerer det lukkede format tydeligt problemerne i formatkrigen. Det er Amazon der ejer det, og Amazon kan uden varsel lave om på det. I praksis arbejder Amazon i retning af en gylden fremtid, hvor alle bøger, der nogensinde er skrevet på et hvilket som helst sprog, er tilgængelige for enhver bruger på under 60 sekunder. Så længe brugeren vil betale Amazon for det, og lover ikke at købe bøger hos andre. En sådan monopol-situation vil være utålelig for bibliotekernes brugere, ikke mindst for brugere på universiteterne.

PDF-formatet som barriere

Men der er andre problemer. Fremtiden er mobil, og der giver PDF-problemer. Brugeren vil have en berettiget forventning om at kunne tilgå bøger på en lang række platforme: (tablet)-PC'er, e-bogslæsere og ikke mindst mobiltelefonen. Her stiller de små skærme krav til dynamisk reformattering af teksten. PDF er designet til at levere samme udseende af en side hver gang, på en hvilken som helst skærm, og det er ikke optimalt at vise en A4-side på en skærm, der i bedste fald har et areal på 1/16 af arket.

Det format, der kan løse opgaven, hedder ePub. Det er åbent, bliver administreret af et internationalt konsortium og tillader kopibeskyttelse. Frem for alt tillader det hensigtsmæssig visning på alle skærmstørrelser. Apple har annonceret, at salg af bøger til deres nye iPad kommer til at ske i ePub-formatet, og det har længe været det foretrukne format hos Google og Sony. De eneste, der ikke understøtter det, er Amazon, og universitetsbibliotekernes leverandører af e-bøger. De betragter det som revolutionerende, at de nu kan tilbyde bøger i PDF-formatet – det blev indført for 17 år siden og er i dag en barriere for udbredelsen af e-bøger på mobile devices.

Manglen på en fælles forretningsmodel

I det hele taget udgør leverandørerne af e-bøger oftere en hindring end en hjælp for udbredelsen. Der har f.eks. ikke udkry-stalliseret sig en fælles forretningsmodel, som den kendes fra tidsskriftmarkedet, ligesom der arbejdes med onlineløsninger der ikke tillader download – man skal altså være online under læsningen af bøgerne. Andre udbydere insisterer på installation af særlig software, komplekse login-procedurer, og kopibeskyttelse der hindrer print, copy-paste og lukker bøgerne for læsning efter 8 dage.

Enkelte udbydere gør sig positivt bemærket ved at tilbyde download, udprinting og copy-paste helt uden tekniske begrænsninger. Konsekvensen er, at den største udfordring i brugervejledningen bliver at forklare forskellene på, hvad man kan – og ikke kan – med de forskellige titler. Brugerne er fundamentalt fuldstændig lige glade med, hvilket forlag bogen kommer fra. Men brugsoplevelsen er stærkt afhængig af både forlag og mellemhandler.

Pakkeløsninger

Blandt andet derfor har KUBIS her i vinteren 2009-10 truffet en principiel politisk beslutning om ikke at anskaffe yderligere bøger med tekniske begrænsninger på brugernes download og print – et vigtigt signal til leverandørerne, der nu hyppigt ringer for at afdække, hvilke krav der stilles til dem; det virker at stemme med pengepungen.

I praksis anskaffes e-bøger i store bundter. Der indkøbes flere hundrede titler af gangen i pakker fra de store forlag. Det er effektivt og sparer ressourcer. Men det er også et farvel til den hidtidige faglige udvælgelse af, hvilke titler der skal anskaffes. Det fører alt andet lige til indkøb af titler, der aldrig ville være anskaffet, hvis de var trykt på papir, og en lav pris pr. titel kan vise sig at være høj pr. udlån. Problemstillingen er dog ikke anderledes end for de trykte bøger, hvor mange kun udlånes ganske få gange, om overhovedet. På en række andre områder giver e-bøger i pakker anledning til besparelser – der spares bl.a. arbejdskraft til udvælgelse og individuel håndtering af enkelte elektroniske titler.

Derfor anskaffes der kun e-bøger i pakker. Problemerne opstår, når der modtages et konkret lånerønske om en specifik titel. Hvis anskaffelse i pakker var et knæsat princip, er det ikke noget problem – principper kan som regel bøjes, alternativet ville være at anskaffe en hel pakke for at opfylde et ønske om en enkelt titel. Realiteterne i dag er dog, at der nok er et princip om anskaffelse i pakker, men at det lige så godt kunne begrundes med, at det er yderst vanskeligt at anskaffe enkelttitler.

Enkelte leverandører kan levere løsninger hvor enkelttitler kan udvælges, men i praksis er det som regel forbundet med begrænsninger i anvendelsen af bøgerne, der vurderes som uacceptable. Og forhandlinger om licens på en enkelt titel vil være prohibitivt ressourcekrævende.

E-bøger mangler helt en fælles forretningsmodel

Indtil leverandørerne finder frem til en forretningsmodel der tillader anskaffelse af enkelttitler med acceptable tekniske begrænsninger, inklusiv en smidig arbejdsgang der gør anskaffelsen billig, er der intet alternativ til anskaffelse i hele pakker. Det kan der være gode økonomiske argumenter for. Men det er ikke tilfredsstillende, at der ikke er noget alternativ.

Benyttelsen – lidt bag om tallene

Alt i alt er tale om et vildnis af brugsmønstre og formater. Det Kongelige Bibliotek tilbyder adgang til ca. 300.000 e-bogs-titler, og vi er ingen undtagelse. Men hvad siger brugerne til det mildt sagt komplekse billede og efterhånden store udbud?

Det er svært at få fuldstændig sammenlignelige tal, men brugen er i hvert fald stigende. Betragtes nyere litteratur, altså titler fra dette årtusind, ser væksten i brugen fra 2008 til 2009 ud til at stige med omkring 25 %. Den dækker dog over en relativt lille benyttelse, der ikke helt står mål med forventningerne fra bibliotekets side.

Det betyder ikke nødvendigvis, at brugerne er hastigt på vej mod den fagre nye verden. En undersøgelse [2] gennemført på det Natur- og Sundhedsvidenskabelige Fakultetsbibliotek i 2009 afslørede, at et solidt flertal på 84 % af brugerne forventer, at der i fremtiden vil være både trykte og elektroniske udgaver af de samme bøger på biblioteket. Der er var på det punkt markant forskel på yngre og ældre brugere, men måske ikke den man forventer. Blandt de ældre brugere, over 30 år, er det 74%. Tallet for brugere yngre end 30 år er helt oppe på 90%.

Den sædvanlige fordom om, at unge brugere i højere grad end ældre foretrækker digitalt materiale, ser altså ikke ud til at holde. Det er en tendens, der bekræftes af en nyere rapport fra engelske JISC [3], som dokumenterer, at studerende muligvis benytter elektroniske lærebøger i stor stil. Men at det sker som supplement til de trykte udgaver, ikke som erstatning.

En fælles fremtid?

Det er udgangspunktet, dele af situationen som den ser ud lige nu. Hvordan bør universitetsbibliotekerne så agere? Først og fremmest må de se at komme ud af starthullerne. Udviklingen går vanvittigt hurtigt, og selvom det kræver store ressourcer blot at holde sig orienteret, må det erkendes, at jo længere man ser tiden an, desto længere bagud kommer man. Og så må der træffes nogle langsigtede beslutninger, så vidt muligt på basis af faktisk viden. Som afslutning kan de stilles op som fire pinde:

1. Bibliotekerne må holde sig orienterede om, hvordan markedet for hardware udvikler sig. Nye dimser kan betyde revolutioner i brugernes benyttelse af bibliotekernes ressourcer.
2. Forlag og leverandører må motiveres til at vælge forretningsmodeller, tekniske løsninger og formater, der hjælper, snarere end generer, bibliotekerne.
3. Forlag og leverandører må også motiveres til at kunne levere enkelttitler på en hensigtsmæssig måde. Skal der kun anskaffes hele pakker, skal det være fordi, det er den bedste måde, ikke fordi det er den eneste.
4. I enhver sammenhæng må bibliotekerne agere på måder, der fremmer fælles standarder og modvirker monopoldannelser.

Referencer:

- [1]: Knudsen, C: Lån en e-bogslæser – Evalueringsrapport februar 2010. <http://e-bog.kb.dk>
- [2]: Jensen, J.L.: Et bibliotek uden bøger – ej publiceret
- [3]: JISC national e-books observatory project. Key findings and recommendations. JISC, 2009. <http://www.jiscebooksproject.org/reports/final-report>